

1
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К. Д. УШІНСЬКОГО»

МОЦОВКІНА Олена Володимирівна

УДК 37.018.56 (477.75) «18/194»

**РОЗВИТОК КОНФЕСІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ КРИМУ В ХІХ -
ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Республіканському вищому навчальному закладі „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта) Міністерства освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
РЕДЬКІНА Людмила Іванівна,
Республіканський вищий навчальний заклад
„Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта),
завідувач кафедри педагогіки та управління
навчальними закладами.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
АБЛАЄВ Едем Аджисвич, кримська філія
Національної юридичної академії України імені
Ярослава Мудрого, завідувач кафедри іноземної
мови

кандидат педагогічних наук, доцент
ДРЕСРМАН Марк Григорович,
Благодійна організація
„Школа „Ор Самеах”,
директор.

Захист дисертації відбудеться 6 жовтня 2011 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 при Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «2» вересня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. С. Трифонова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В умовах розбудови незалежної Української держави, ствердження її міжнародного авторитету вагомим значенням набувають проблеми модернізації системи освіти. У цьому контексті одним із стратегічних завдань, визначених Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, є оптимальне поєднання класичної спадщини та сучасних досягнень наукової думки, використання позитивних надбань національного та регіонального педагогічного досвіду. У сучасній історико-педагогічній науці посилюється інтерес до ретроспективного вивчення культурно-освітнього досвіду численних національних етносів та їхніх навчально-виховних інституцій, що надає можливість комплексно та системно усвідомити тенденції розвитку педагогічних імперативів України у співвідношенні до світового педагогічного процесу. Зокрема, йдеться про педагогічний досвід конфесійних навчальних закладів такого поліетнічного регіону, як Крим, де впродовж XIX – першої половини XX століття було сформовано цілісну систему етнічної освіти та виховання.

Ретроспективний аналіз історії конфесійної освіти на регіональному рівні сприяє більш глибокому висвітленню складних і неоднозначних завдань, що ставляться перед суспільством у зв'язку з посиленням ролі релігії в навчанні та вихованні підростаючого покоління.

Загальні аспекти розвитку освіти в Україні, зокрема і релігійної висвітлювали в історичних працях видатні вчені різних епох: М. Грушевський, М. Драгоманов, Д. Дорошенко, І. Крип'якевич, М. Костомаров, О. Субтельний та ін.

В останні десятиліття XX століття у вітчизняній і зарубіжній педагогіці приділяється значна увага проблемам розвитку конфесійних навчальних закладів. У своїх дослідженнях окремі аспекти діяльності православної церкви в Криму, зокрема на терені освіти розглядали такі вчені, як: В. Вернадський, Л. Іванов, Ф. Лашков, Б. Лобовик, М. Нікольський, Т. Титов, Я. Щапов та інші. Становлення духовної освіти в Російській імперії в XIX – першій половині XX століття та на території України висвітлено у працях В.Аскоченського, Ю.Катуніна, А.Крижановського, Б.Тітлінова, О.Тітова, І.Чистовича та ін.

Питання розвитку і структури конфесійної освіти в Криму в XIX – першій половині XX століття розкрито в дослідженнях Ф. Андрієвського, І. Ачканазі, Е. Абласва, М. Абдуллаєвої, І. Гаспринського, В. Ганкевича, М. Дреєрмана, А. Дьяконова, Т. Карі-Ніязова, В. Краснопільської, С. Кащенко, А. Кримського, А. Кричинського, А. Непомнящего, Д. Прохорова, Л. Редькіної, А. Самойловича, М. Хайрудінова, С. Шукліної та ін. Ученими з'ясовано факти і положення окремих питань освіти національних меншин у Криму. Водночас в означених дослідженнях не розглядалась специфіка діяльності конфесійних навчальних закладів на

регіональному рівні в минулому, не було визначено можливості використання їх досвіду в контексті соціально-економічного та культурного розвитку півострова.

У зв'язку з цим, очевидними є суперечності між:

- необхідністю теоретичного обґрунтування ролі конфесійних навчальних закладів Криму в XIX - першій половині XX століття в культурному розвитку регіону та недостатньою розробленістю цієї проблеми в педагогічній літературі;

- потребою використання минулого досвіду конфесійних навчальних закладів у навчально-виховному процесі таких самих сучасних закладів та національних школах Криму, і відсутністю висвітлення цього досвіду в педагогічній науці.

Нерозробленість проблеми, її актуальність, об'єктивна потреба вивчення можливості використання досвіду конфесійних навчальних закладів минулого в реформуванні сучасної системи національної освіти зумовили вибір теми дослідження «Розвиток конфесійних навчальних закладів Криму в XIX - першій половині XX століття».

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри педагогіки та управління навчальними закладами «Підготовка педагога в умовах полікультурного Криму на основі сучасних технологій навчання», що входить до комплексної теми: «Розробка інноваційних технологій підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах полікультурного освітнього простору» (№ 01031004597) Республіканського вищого навчального закладу «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта). Автором досліджувався аспект розвитку конфесійних навчальних закладів Криму в кінці XIX - першій половині XX століття. Тема дисертації затверджена вченою радою Республіканського вищого навчального закладу «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта) (протокол № 9 від 11.05.2005 року) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології при АПН України (протокол № 10 від 20.12.2005).

Мета дослідження – проаналізувати історико-педагогічний та соціокультурний розвиток конфесійних навчальних закладів Криму в XIX - першій половині XX століття, науково обґрунтувати можливості використання досвіду конфесійних навчальних закладів Криму у реформуванні національної освіти України.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. Визначити та схарактеризувати соціально-історичні, національно-релігійні та соціокультурні передумови, що детермінували розвиток конфесійних навчальних закладів Криму в XIX - першій половині XX століття; уточнити сутність поняття «конфесійний навчальний заклад».

2. Розкрити етапи розвитку конфесійних навчальних закладів Криму в XIX - першій половині XX століття.

3. Вивчити та схарактеризувати своєрідність діяльності різних типів конфесійних навчальних закладів Криму в XIX - першій половині XX століття.

4. Обґрунтувати можливість використання досвіду конфесійних навчальних закладів Криму в XIX - першій половині XX століття у сучасних умовах реформування системи освіти.

Об'єкт дослідження - конфесійні навчальні заклади Криму XIX – першої половини XX століття як соціально-історичне явище.

Предмет дослідження – передумови та етапи розвитку конфесійних навчальних закладів Криму в XIX - першій половині XX століття.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1870 по 1938 рік.

Нижня межа дослідження з 1870 по 1917 рік зумовлена прийняттям закону про освіту іногородців у Російській імперії, активізацією впливу духовенства на півострові. У цей період відбувається становлення конфесійних навчальних закладів, що виконували функцію освітніх, національно-релігійних центрів та навчальних закладів, установ, які готували кадри для роботи в школах національних меншин.

Верхня межа дослідження з 1917 по 1938 рік - період становлення радянської влади в Криму, втрата церквою керівної ролі у вихованні молоді. Постановою ЦК ВКПб від 1938 року на території Криму було закрито всі конфесійні навчальні заклади.

Територіальні межі дослідження обмежені Кримським регіоном, який входив до складу Російської імперії, пізніше у РФСР, а з 1954 року до УРСР, де розвиток конфесійної освіти був не тільки історичним явищем, але і фактом культурного розвитку півострова.

На різних етапах дослідження використовувалися такі методи:

теоретичні: – аналіз, синтез, систематизація і класифікація архівних документів і друкарських джерел з проблеми, що досліджується; конкретно-пошуковий з метою відбору, аналізу педагогічної, науково-методичної, історико-краєзнавчої літератури, архівних документів, документації конфесійних закладів Криму в XIX – першій половині XX століття з метою вивчення типів конфесійних навчальних закладів, їх навчально-виховної діяльності; конструктивно-генетичний задля висвітлення соціально-політичних, соціально-економічних, культурно-національних передумов становлення конфесійної освіти в Криму в досліджуваній період; історико-ретроспективний з метою визначення принципів, завдань, змісту, форм і методів освітньої діяльності навчальних закладів Криму, які в досліджуваній період сприяли становленню конфесійної освіти; історико-педагогічний метод аналізу фактів і явищ, їх синтез для дослідження провідних ідей та етапів становлення конфесійних навчальних закладів Криму; метод інтерпретації і узагальнення вивчених матеріалів задля формулювання висновків.

Обсерваційні методи – вивчення та аналіз навчальних планів і програм, підручників, протоколів засідань міських і земських дум, учених рад, щоденників, листів, атестатів педагогів та студентів конфесійних навчальних закладів Криму в XIX – першій половині XX століття з метою достовірності їх діяльності та візуалізації постатей організаторів та керівників конфесійних навчальних закладів.

Концептуальні ідеї дослідження ґрунтуються на філософських висновках і положеннях історичної науки про розвиток людства з урахуванням етносоціального, етноконфесійного та хронологічного чинників. Становлення та розвиток конфесійної освіти Криму розглядався як закономірний, об'єктивний процес, не позбавлений соціальних суперечностей; як сукупність послідовних етапів, що вирізнялися змістом, характеристиками і тенденціями, які включали як зовнішні (соціокультурні), так і внутрішні (зміни змісту освіти та її структури) чинники.

Дослідження здійснювалося з урахуванням: системного підходу, що дало змогу простежити процес становлення та розвитку конфесійних навчальних закладів як цілісного утворення зі структурними, функціональними зв'язками; синергетичного підходу, який дозволив розглянути змістовий бік освітньої системи в багатогранності його проявів; аксіологічного, що забезпечив визначення певних цінностей в історичному досвіді функціонування конфесійної освітньої системи Криму; культурологічного підходу. Історико-педагогічний аналіз діяльності конфесійних навчальних закладів Криму в XIX - першій половині XX століття дав можливість виокремити основні типи конфесійних навчальних закладів Криму в XIX - першій половині XX століття (мектебе, медресе, вища духовне училище, церковнопарафіяльні та недільні школи, хедери, мідраш і т.ін.), метою яких було поширення грамотності серед населення на основі певного віросповідання, підвищення рівня духовності, національної самосвідомості, збереження традицій виховання і навчання представників національних меншин.

На сучасному етапі розвитку кримського суспільства досвід становлення конфесійних навчальних закладів XIX – першої половини XX століття допоможе розв'язати проблеми перебудови сучасної освіти в Криму з урахуванням потреб регіону та національних меншин, що буде сприяти вирішенню як політичних, так і економічних, культурно-освітніх та духовних проблем.

Методологічними засадами дослідження є основні положення теорії пізнання і діалектичного розуміння суті історико-педагогічних процесів і соціально-педагогічних явищ з її вимогами об'єктивності та історизму; загальнофілософські положення про взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ у суспільстві. Науковий пошук здійснений на принципах науковості, історизму, спадковості, системності, полікультурності та регіональності.

Джерела дослідження. Проаналізовані документально-фактологічні матеріали з фондів Центрального Архіву Автономної Республіки Крим, які містять циркуляри, звіти про організацію, фінансування, діяльність конфесійних закладів Таврійської губернії; матеріали міських архівів Алушти, Бахчисарая, Євпаторії, Джанкоя, Севастополя, Феодосії, Ялти; матеріали історико-краєзнавчих музеїв міст Ялти, Сімферополя, Бахчисарая, Феодосії, Керчі; наукових бібліотек Таврійського національного університету, «Таврика ім. Х. Стевена», ім. І.Я. Франка (Сімферополь).

Історико-педагогічні джерела: дисертації, монографії, періодична преса кінця XIX – першої половини XX століття, в яких знаходяться дані про заснування і діяльність конфесійних закладів Криму, матеріали з історії розвитку конфесійної освіти в Криму: «Вісник Таврійського земства» (1908 р.), «Таврійський народний учитель» (1907 р.), «Російська школа» (1899, 1911, 1912 рр.), «Київська старовина» (1896, 1901 рр.), «Таврійські Єпархіальні відомості» (1903 р.), «Журнал Міністерства Народної Освіти» (1867, 1874, 1894, 1905, 1915 рр.), «Перекладач - Терджиман» (1890, 1895, 1913 рр.), «Збірка відомостей з сільськогосподарської освіти» (1900 р.), «Записки Нікітського саду» (1902 р.), «Світ ісламу» (1913 р.), «Голос татар» (1917 р.), «Просвіта національностей» (1933 р.), «Радянська ботаніка» (1936г.), «Педагогіка та психологія» (1997 р.), «Шлях освіти» (1999 р.), «Кримський архів» (2000 р.), «Разом» (2000 р.), «Таврійський вісник освіти» (2005 р.).

Численну групу дослідження склали: наукові, публіцистичні, педагогічні, історичні праці, в яких безпосередньо описано загальні аспекти становлення і розвитку конфесійної освіти Криму. Окрему групу джерел складають щоденники та атестати, особисті фонди, спогади викладачів, студентів навчальних закладів Криму, які в XIX – першій половині XX століття сприяли розвитку конфесійних навчальних закладів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше: здійснено комплексний історико-педагогічний аналіз розвитку конфесійних навчальних закладів Криму в XIX - першій половині XX ст. як конкретно-історичне явище, що сприяло інтелектуально-духовному розвитку населення регіону, збереженню віри, мови, народних традицій; обґрунтовано методологію, принципи діяльності конфесійних навчальних закладів Криму в XIX - першій половині XX ст. як самостійної ланки в системі освіти Російської імперії; виявлено і проаналізовано передумови та етапи розвитку конфесійних навчальних закладів Криму в XIX - першій половині XX ст. (1-й етап – з 1802 р. до 1859 р. зумовлений утворенням Таврійської губернії; 2-й етап – з 1859 р. до 1917 р. – створенням Таврійської єпархії і Таврійського магометанського духовного правління; 3-й етап – з 1917 р. по 1938 р. – зміною власті й революційними подіями); схарактеризовано своєрідність типів навчальних закладів, які у Криму в XIX – першій половині XX століття сприяли становленню системи конфесійної

освіти, їх мету, зміст, форми і методи навчання; розкрито роль духовенства в розбудові конфесійних навчальних закладів.

У дослідженні конкретизовано: сутність поняття «конфесійні навчальні заклади»; діяльність навчальних закладів Криму XIX – початку XX століття, які сприяли становленню конфесійної освіти (медресе, медресе-руштіє, духовне училище, мідраш, хедер, церковнопарафіяльна школа).

На підставі отриманих у процесі дослідження наукових даних, уведено в науковий обіг невідомі та маловідомі джерела, що є значним внеском у розвиток перспективного напрямку в історико-педагогічній науці.

Набуло подальшого розвитку положення про роль конфесійних закладів Криму в XIX – першій половині XX століття у реформуванні системи національної освіти в регіоні малих етносів Криму XIX – першої половини XX століття.

Практична значущість дослідження полягає у тому, що сформульовані в результаті дослідження положення і висновки, оприлюднюють нові матеріали для вивчення, розуміння та усвідомлення ролі конфесійних закладів Криму XIX – початку XX століття з метою повного і цілісного відтворення історії становлення та розвитку системи конфесійної освіти і педагогічної думки в Криму. У дослідженні розроблено й апробовано спецкурс «Розвиток конфесійних навчальних закладів у Криму»; скоректовано програми навчальних курсів «Історія педагогіки», «Історія України», «Релігієзнавство». Результати дослідження можуть бути використані у процесі викладання вітчизняної історії, історії релігії, етнографії, народознавства, краєзнавства; при розробці спецкурсів з історії освіти в регіонах України, інноваційних методик викладання історії педагогіки; при написанні дисертаційних досліджень, у процесі створення концептуально нових підручників і посібників з історії педагогіки, історії української науки та культури.

Результати дослідження впроваджувались у процесі фахової підготовки студентів Республіканського вищого навчального закладу «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта) (акт про впровадження № 118 від 12.12. 2010); Чорноморського державного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв) (акт про впровадження № 5 від 24.01.2011); в жіночому педагогічному коледжі Бет-Хана (м. Дніпропетровськ) (акт про впровадження № 8 від 27.01.2011); педагогічному семінарі при церковнопарафіяльній школі імені Святої Великомучениці Ольги (м. Ялта) (акт про впровадження № 95 від 22.12.2010); Міжнародної академії духовних наук (м. Сімферополь) (акт про впровадження № 1 від 15.01.2011); Першого українського морського інституту (м. Севастополь) (акт про впровадження № 12 від 18.02.2011).

Достовірність отриманих результатів дослідження забезпечується методологічною та теоретичною обґрунтованістю його вихідних положень; використанням комплексу взаємозумовлених методів адекватних об'єкту, предмету, меті і завданням дослідження.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідались на міжнародних («Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону» (2006-2010 рр.), «Гуманізація навчально-виховного процесу» (Слов'янськ, 2008), «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2009)), всеукраїнських («Професіоналізм педагога» (Ялта, 2005-2010 рр.), «Інноваційні технології в освіті» (Сімферополь, 2008 р.), «Січневі педагогічні читання: національні загальнолюдські читання освіти в полікультурному суспільстві» (Сімферополь, 2010 р.)) науково-практичних конференціях.

Результати та основні положення дисертаційного дослідження відображено в 11 публікаціях, 5 з яких у фахових виданнях ВАК України, 6 - у збірниках матеріалів міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференцій.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (255 найменувань), додатків - 13. Загальний обсяг роботи - 184 сторінки. Робота містить 1 рисунок та 8 таблиць, що займають 10 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми та аргументовано її хронологічні межі; визначено мету дослідження, його об'єкт, предмет, завдання, методи, методологічні засади, наукову новизну, практичне значення; подано дані про апробацію результатів дисертаційного дослідження, їх упровадження у практичну діяльність та структуру роботи.

У першому розділі – «Розвиток конфесійних навчальних закладів Криму в XIX – першій половині XX століття як історико-педагогічна проблема» - розкрито історіографію проблеми та понятійний апарат дисертації, проаналізовано регіональні особливості і напрями державної просвітницької політики в галузі освіти, обґрунтовано передумови та етапи становлення конфесійних навчальних закладів; визначено роль духовенства у становленні системи освіти Криму (XIX – на початку XX ст.).

Визначено та обґрунтовано зміст сучасних уявлень щодо сутності конфесійної освіти та конфесійних навчальних закладів. Під конфесійними навчальними закладами розуміємо

навчальні заклади, що створюються релігійними організаціями і ставлять за мету поширення певного віросповідання.

Доведено, що переважна більшість населення Криму в XIX ст. відносилася до трьох релігій: християнства - українці, росіяни, вірмени, греки, болгари, німці; ісламу - кримські татари, караїми, кипчаки; іудаїзму - євреї, кримчаки; при цьому, кожна конфесія мала свої релігійні навчальні заклади. Головною особливістю конфесійних навчальних закладів було поширення і пропаганда елементів знань певного віровчення. Ці навчальні заклади були провідними у вихованні й освіті дітей різних національностей і різних віросповідань, які населяли півострів, і тому користувалися великою популярністю серед віруючих.

На основі ретроспективного аналізу наукової, краєзнавчої, релігійної, етнографічної, історичної літератури, періодичних видань, дисертаційних робіт та архівних джерел з'ясовано, що окремі питання діяльності конфесійних навчальних закладів Криму розкрито у працях науковців XIX століття (А. Дьяконов, М. Дмитриєвський, Є. Марков, І. Міхневич, Р. Фахруддинов), які розглядали проблему організації конфесійних навчальних закладів, наголошували на значенні цих закладів у розвитку початкової освіти в Криму.

У XX - першій половині XXI столітті вченими досліджено зокрема, такі аспекти: історія вірменських шкіл у Криму (Е. Абрамов, В. Григор, Х. Кучук-Іоаннес, В. Мікаелян, Н. Полонська, В. Потехін, С. Тигранян); історія педагогічної думки кримчаків (І. Кая, П. Лякуб, Д. Маггід); система освіти болгар (М. Державін, О. Клаус, О. Музиченко, П. Татаринів); грецькі колонії та школи кримських греків (Н. Полонська, Ф. Хартахай); система освіти кримських німців (А. Веліцин, О. Миколаївський, Н. Полонська, М. Радюкін); становлення системи освіти у кримських татар (Д. Абібуллаєва, М. Бунегін, В. Возгрін, В. Ганкевич); історія системи освіти караїмів Криму (Ю. Полканов, А. Полканов, Д. Прохоров, Л. Редькіна).

Конфесійним навчальним закладам були притаманні з урахуванням їх специфіки такі функції: відтворення конфесійних груп як рядових віруючих, так і священнослужителів, а внаслідок цього - і релігії в цілому; включення особистості за допомогою релігійної освіти та виховання до складу тієї чи тієї конфесійної групи; соціалізація особистості віруючого впродовж усього його життя; формування і розвиток духовно-етичної культури віруючих, вплив на культуру нерелігійних людей, передусім на їхні морально-патріотичні позиції.

Аналіз архівних матеріалів, періодики XIX – першої половини XX століття дав змогу виокремити основні тенденції розвитку конфесійної освіти Криму в XIX – першій половині XX століття: боротьба за духовну освіту; викладання рідною мовою; визнання необхідності посилення виховної функції церкви; поступова зміна культурних, моральних, естетичних, педагогічних ідеалів у зв'язку з розвитком регіону; широке використання ідеї народності в навчально-виховному процесі; вирішення питань морального виховання за релігійними

позиціями; проекти реформування національної школи, пошуки нових форм професійної підготовки з урахуванням духовних потреб регіону, визначення вимог до особистості вчителя національної, конфесійної школи і його професійної підготовки; потреба в підготовці кадрів для конфесійних шкіл та розробка підручників, навчальної літератури для національних шкіл; боротьба духівництва за керівництво навчально-виховним процесом у закладах освіти, професіоналізація конфесійної освіти, регіоналізація, духовний характер, використання сучасних для того часу методик викладання, навчання і виховання молоді.

У дослідженні виокремлено передумови розвитку конфесійних навчальних закладів у Криму в XIX - першій половині XX століття:

- заселення півострова представниками різних верств населення;
- система соціальної допомоги незахищених верств населення, оскільки піклування та допомогу населенню надавали церкви і різні духовні консисторії;
- активна участь церкви в реальній діяльності щодо створення інститутів допомоги та підтримки різних категорій населення;
- потреба представників різних конфесій Криму в поширенні віровчень.

Виявлено провідні функції діяльності конфесійних навчальних закладів Криму в XIX – першій половині XX ст., а саме: реалізація національних потреб населення в економічному та культурному житті півострова; урахування національно-релігійної приналежності населення Криму; залучення інтелігенції та духівництва до науково-педагогічної діяльності тощо.

На основі аналізу архівних документів, щоденників, листів, протоколів засідань педагогічних рад було досліджено діяльність педагогів, меценатів, які відкривали, очолювали конфесійні навчальні заклади різного рівня: І. Гаспринський (Інститут Менглі-Гирей); К. Егіз, Е. Коген (караїмське жіноче училище); Р. Хаджі, Л. Вікке (пансіон для дівчат у м. Севастополь, 1843 рік), та ін. Вивчення науково-педагогічних матеріалів кримської єпархії, магометанського духовного правління, іудаїстського духовного правління та архівів АРК дали змогу виділити 3 етапи щодо розбудови конфесійної освіти, окреслити їх хронологічні межі.

Перший етап – з 1802 року до 1859 року зумовлений утворенням Таврійської губернії (1802), що спричинили зміни в економічному, соціально-культурному, освітньому житті півострова; виконання релігійними закладами всіх конфесій Криму провідної ролі в елементарній освіті кримського населення.

Другий етап – з 1859 року – до 1917 року - створення Таврійської єпархії, Таврійського Магометанського духовного правління; прийняття Закону «Про освіту іногородців Криму» (1870); розповсюдження конфесійних навчальних закладів християн, мусульман, іудеїв, армян, болгар, греків та ін., активізація їх просвітницької діяльності; введення у навчальний план

конфесійних навчальних закладів певної кількості світських дисциплін, застосування прогресивних методів навчання і виховання.

Третій етап – з 1917 року по 1938 рік. Означений етап вирізнявся зміною власті й революційними подіями; проведенням реформи в освіті, спрямованої на русифікацію в навчанні; боротьбою радянської влади з керівництвом релігійних закладів усіх конфесій; відокремленням церкви від держави, контролем за методикою викладання у навчальних закладах; постановою ЦК ВКПб про закриття конфесійних навчальних закладів.

На основі аналізу діяльності православних, мусульманських та іудейських навчальних закладів було виявлено, що їх діяльність сприяла: розширенню грамотності серед населення регіону; відкриттю конфесійних навчальних закладів; підготовці вчителів для роботи в конфесійних навчальних закладах; збереженню провідних позицій релігії в національній освіті.

Визначено соціокультурні передумови, що сприяли відкриттю православних, мусульманських, єврейських конфесійних навчальних закладів, навчання в яких мало релігійний зміст: вплив різної культури; еміграційні процеси; освітні реформи Російської імперії.

Отже, конфесійні навчальні заклади залежали від національно-релігійних потреб етносу, що сприяло збереженню самотності й національного «Я» кожної народності.

У другому розділі «Діяльність конфесійних навчальних закладів Криму в XIX – першій половині XX століття» - проаналізовано процес становлення конфесійної освіти Криму в XIX – початку XX століття, його організацію, схарактеризовано типи навчальних закладів. На основі першоджерел визначено діяльність конфесійних навчальних закладів у системі освіти Російської імперії в означений період; обґрунтовано можливості використання досвіду конфесійних навчальних закладів минулого на сучасному етапі.

У дослідженні визначено, що в Криму характерною особливістю конфесійної вищої освіти була її різноманітність. Ретроспективний аналіз наукової, історико-краєзнавчої літератури, архівних джерел дозволив з'ясувати, що кожна конфесія мала свої навчальні заклади різних типів і напрямів: а) православна конфесія - духовна семінарія, єпархіальне училище, церковнопарафіяльні школи, недільні школи та школи грамоти для православних християн, б) католицькі - римсько-католицькі парафіяльні училища, вірмено-католицькі початкові парафіяльні училища, в) протестантські - євангельсько - лютеранські училища, менонітські навчальні заклади; г) давньосхідні - вірмено-григоріанські церковнопарафіяльні школи; д) старообрядницькі початкові навчальні заклади. Іудейська конфесія: початкові навчальні заклади різних типів і напрямів: а) караїмські релігійні навчальні заклади - мідраш - початкова караїмська школа; б) єврейські релігійні навчальні заклади - хедери і талмуд-тори - початкова

єврейська школа для навчання хлопчиків основ іудаїзму. Ісламська конфесія: а) мектебе - початкова школа, б) мектебе-рушдіє - середня, в) медресе - вища школа.

У 70-х роках XIX століття, за даними державного архіву АР Крим, конфесійна освіта в XIX столітті була на досить високому рівні, яка задовольняла запити населення Криму різних конфесій. У Криму функціонувало 289 церков і молитовних будинків (у Феодосії, Ялті, Севастополі, Бахчисараї та Євпаторії), у кожному з яких, були початкові навчальні заклади. До 1882 року було всього 930 початкових національних шкіл. З них: російських шкіл - 340; болгарських християнсько-православних - 30; грецьких християнсько-православних - 8; кримськотатарських мусульманських - 314; - німецьких протестантських та католицьких - 186; єврейських шкіл - 31; караїмських - 7; вірменських григоріанських і католицьких - 5; чеських протестантських - 2; польсько-литовських католицьких – 2 та одна естонська протестантська школа.

Позитивними рисами функціонування конфесійних навчальних закладів, на підставі яких вибудовувалася система конфесійної освіти Криму в XIX – першій половини XX століття виступили: доступність, наявність жіночих навчальних закладів; використання у навчальному процесі нових методик; активне залучення як світських дисциплін, так і предметів конфесійного спрямування в навчально-виховний процес. Конфесійні навчальні заклади фінансувалися Кримською Єпархією, Магометанським правлінням, іудейським духовним правлінням і приватними особами.

Метою конфесійних навчальних закладів були: виховання віруючої людини, представника свого народу, розвиток світогляду, загальної культури, підготовка до професійної діяльності, тобто вони сприяли не лише інтелектуально-духовному зростанню кримської молоді, але і її майбутньому працевлаштуванню.

Істотними відмінностями конфесійних навчальних закладів були:

1) У православних російських школах, де навчалися росіяни, українці, білоруси, болгары та греки, навчання відбувалось російською мовою, та обов'язково вивчалася церковно-слов'янська мова. У грецьких школах, крім церковно-слов'янської і російської мов, обов'язково вивчалась і грецька мова, кількість годин російської і грецької мов була рівнозначною.

2) У тюркомовних кримськотатарських, караїмських і кримчацьких конфесійних навчальних закладах навчання відбувалось кримськотатарською та єврейською мовою. У кримськотатарських школах, де сповідували іслам, обов'язковими були арабська і турецька мови. Караїмські та кримчацькі конфесійні заклади навчали дітей рідними мовами, однак обов'язково вивчалась давньоєврейська мова. Зауважимо, що з вище названих шкіл уперше почали вивчати російську мову в караїмських конфесійних школах. Завдяки новому звуковому

методу навчання грамоти І. Гаспринського вивчення російської мови запровадили і в татарських школах. Кримчаки тільки на початку ХХ століття почали вивчати російську мову.

3) Єврейські школи відрізнялися від караїмських і кримчацьких тим, що крім вивчення обов'язкової релігійної староеврейської мови, вони вивчали поряд з російською мовою рідну мову - ідиш.

4) У німецьких, чеських, естонських школах крім вивчення рідної та російської мов, було введено обов'язкове вивчення церковної латинської мови.

5) У вірменських школах навчання здійснювалося вірменською мовою, водночас обов'язковою мовою вивчення була російська і, залежно від віросповідання вірмено-григоріанського або вірмено-католицького, вивчалася латинська мова.

Ретроспективний аналіз змісту навчальних планів і програм конфесійних навчальних закладів свідчить, що в Криму в ХІХ- на початку ХХ ст. освіта мала національно-релігійний характер, що сприяло збереженню рідної мови (російської, української, татарської, грецької, караїмської, вірменської та ін.), релігії, віросповідання, національної культури, ментальності (національного "Я") народів, які мешкали на території Криму в ХІХ - на початку ХХ ст.

Доведено, що метою навчально-виховного процесу в усіх конфесійних навчальних закладах, незалежно від віросповідання учнів, було утвердження у них віри і засвоєння релігійного вчення, формування в учнів сакрального типу мислення та відповідної поведінки. Усі учні, незалежно від їхньої конфесійної приналежності, здобували освіту за рахунок вивчення предметів релігієзнавчого змісту та загальноосвітніх дисциплін, які мали елементи релігійного спрямування. Для успішного забезпечення процесу навчання вчителі використовували такі методи навчально-пізнавальної діяльності: словесні (пояснення, розповідь, катехізисна бесіда, робота з підручником, піснеспіви, проповіді), наочні (ілюстрація, самостійне спостереження), практичні (вправи). Домінуючими на цьому рівні були підручники, слово вчителя та священника.

Вивчення архівних матеріалів та матеріалів Таврійського єпархіального відомства, Таврійського магометанського духовного правління, іудаїстського духовного правління дозволило дійти висновку, що православне, мусульманське та іудаїстське духовенство в церковно-приходських школах, духовних семінаріях та училищах, медресе, мектебе, хедерах, мідрашах, талмуд-Торах, ішіботах використовувало набутий досвід духовно-релігійного виховання народів Криму; доктрини і догмати релігійних віровчень.

Досліджені факти з історії конфесійної освіти Криму засвідчили, що ці заклади мали деякі спільні риси, а саме: 1) відкривались передусім національними товариствами, 2) навчально-виховний процес у них будувався на національно-релігійних традиціях, 3) навчання

здійснювалось рідною мовою, 4) готували здебільшого священнослужителів і вчителів, 5) виступали за європеїзацію вищої освіти (проти русифікації).

Розглядаючи типи, зміст, форми навчання у конфесійних навчальних закладах Криму в XIX – на початку XX століття ми дійшли висновку, що вони відрізнялись оригінальністю і самобутністю. Так, у православних парафіяльних школах та училищах на початку XIX ст. процес навчання мав догматичний характер, але в середині XIX ст. більшість учителів та священників перейшли до пояснювального виду навчання, яке передбачало усвідомлення і розуміння навчального матеріалу. Основними формами організації початкового навчання були: індивідуально-групова (на першому етапі) та класно-урочна системи. Для забезпечення навчального процесу використовувалися Біблія та підручники російських авторів. Викладачами в конфесійних закладах були священники, випускники Таврійської духовної семінарії. Учні вивчали Закон Божий, російську і церковнослов'янську мови, словесність, загальну та російську (західного краю) історію, загальну та російську географію, арифметику, поняття про головні фізичні явища, каліграфію, рукоділля, музику та спів (переважно церковний). Зазначимо, що під час навчально-виховного процесу викладачі особливу увагу приділяли практичним методам роботи та класно-урочній формі організації навчально-виховного процесу. Особливо важливим для учнів навчальних закладів було духовне виховання. З цією метою педагоги виховували настановами і порадами, обговорювали з учнями значення читання Священних та інших книг морально-релігійної тематики. Важливим засобом духовного виховання була церковна та домашня молитва.

Навчання в єврейських, караїмських конфесійних закладах (мідраши, толмуд-тори, іешиботи) на початку XIX ст. відбувалося рідною мовою з домінуванням індивідуальної та індивідуально-групової систем навчання. Від учнів вимагали простого механічного вивчення матеріалу (догматичний вид навчання). Якщо в початкових школах інших національних меншин дітей навчали письма, то в єврейських навчальних закладах письма навчали лише на прохання батьків. Єврейські вчителі (меламеди) зазвичай не мали спеціальної підготовки.

Так, вищим навчальним закладом караїмів було Олександрівське духовне училище, яке готувало караїмських священників, віровчителів і сприяло формуванню караїмської інтелігенції. Навчання в ньому здійснювалося за рахунок караїмської общини і Міністерства у справах іновірців. Основними предметами, що викладались у ньому, були: караїмська, давньоєврейська мови та віровчення, російська, татарська, німецька мови, історія та географія, чистописання, фізика та математика, що свідчить про поєднання предметів як світського, так і релігійного змісту та прогресивний характер цього закладу. У ньому викладали такі визначні педагоги Криму, як К.Гос, І.Пузанов, І.Казас, А.Лукашевич, які сприяли становленню науково-методичної бази училища та збереженню в ньому культурних традицій караїмського народу.

У дослідженні визначено специфіку німецьких, грецьких та армянських конфесійних навчальних закладів Криму у XIX – на початку XX ст., причому стверджується, що школи в німецьких поселеннях повністю копіювали відповідні навчальні заклади Німеччини і керувалися встановленими вимогами, які включали обов'язковість навчання для всіх дітей, а також пасторське керівництво та нагляд за навчальним закладом, тісний взаємозв'язок школи та громади (Нейзацьке училище). У початкових школах німецької меншини дівчата навчалися спільно із хлопцями. У 1887 р. у зв'язку із проведенням політики русифікації більшість досвідчених німецьких учителів було замінено російськими. Особливістю грецьких навчальних закладів було їх невідокремленість від церкви, де викладачами були тільки священники та монахи. Центром грецької конфесійної освіти був Успенський монастир під Бахчисараєм, також церковнопарафіяльна школа при церкві Федора Тирона Ялтинського уезду. Армянські поселення Криму так само мали свої конфесійні навчальні заклади – церковнопарафіяльні школи та училища. Армянські церкви належали до Нахічевано-Бессарабської армяно-григоріанської єпархії, а центром розвитку конфесійної освіти був монастир Сурб-Хач (Старий Крим). У конфесійних школах могли навчатися як хлопчики, так і дівчата рідною армянською мовою. Окреме місце у становленні вищої конфесійної освіти армян Криму посідає Халібовське училище, засноване вірменським поселенням півострова; навчання у ньому носило світський характер, про що свідчать предмети, які входили до навчального плану: вірменська, російська, французька, турецька мови, арифметика, тригонометрія, історія, географія, малювання, фізика, хімія та ін. Халібовське училище, засноване Г.Айвазовським, було першим навчальним закладом, у якому навчалися діти бідних вірмен, католиків та протестантів за вірою і створювались умови для розвитку здібностей дітей у галузі науки та мистецтва.

Дослідження засвідчило, що наприкінці XIX століття особливої ваги набуло питання організації конфесійної освіти кримських татар, які були першою за чисельністю групою серед мешканців Криму. До конфесійних навчальних закладів кримських татар належали: мектебе, медресе, медресе-руштіє, які навчали кримсько-татарську молодь, готували мул, кадіїв. У мектебе навчання відбувалось як групове, так і індивідуально-групове. Заняття було спрямовано на вивчення догматів Корану та елементарної грамоти. Навчатися в мектебе могли тільки хлопчики. Своєрідність медресе, медресе-руштіє полягала в тому, що вони були закладами інтернатного типу, носили закритий характер, навчатися в них могли лише юнаки, які мали загальну освіту. Головними предметами в медресе, були: татарська, арабська та російська мови, математика та Коран, що свідчить про релігійний характер діяльності цих закладів.

У дослідженні визначено, що першим навчальним закладом, що готував професійних учителів, була Симферопольська татарська вчительська школа, в порівнянні з медресе вона мала світський характер, була менш консервативною. У школі викладалися: російська і татарська мови, література, арифметика, геометрія, історія, географія, креслення, чистописання, мусульманське віровчення та педагогічна практика.

Конфесійні навчальні заклади початку ХХ століття були супротивом політиці русифікації, що сприяло збереженню національної самобутності населення Криму та національних традицій. Конфесійні навчальні заклади Криму (медресе, медресе-руштіє, Симферопольська татарська вчительська школа, Олександрівське духовне училище, Халібовське училище) в ХІХ – на початку ХХ століття стали підґрунтям у становленні вищої освіти національних меншин Криму.

Серед позитивних моментів функціонування навчальних закладів малих етносів Криму необхідно відзначити:

- наявність жіночих і змішаних навчальних закладів із підготовки педагогічних кадрів до роботи в конфесійних навчальних закладах;
- збереження національних традицій, віри, мови, культури в процесі навчання підростаючого покоління;
- прагнення реформувати національну школу відповідно до етнічних принципів з активним залученням у навчальний процес як світських дисциплін, так і предметів конфесійної спрямованості.

На основі системного аналізу діяльності сучасних конфесійних закладів доведено, що в умовах демократизації суспільства надання Кримській Єпархії, Магометанському духовному правлінню, Єврейському правлінню права на здійснення освітньої діяльності, конфесійні навчальні заклади Криму в умовах сьогодення відновлюють свою діяльність, успішно функціонують на основі досвіду попередніх століть із метою поширення певного віровчення, збереження мови, культури і традицій народів Криму. Найбільш поширеними є такі: Азовське медресе (Джанкойський район), церковнопарафіяльна школа імені святої Ольги (м. Ялта), єврейська недільна школа (м.Ялта), Севастопольська церковнопарафіяльна школа, Старокримська церковнопарафіяльна школа (Сурб-Хач), Бахчисарайське медресе та інші.

Отже, наприкінці ХХ початку ХХІ століття в Криму у зв'язку з відродженням духовної культури етносів, які мешкають в Україні, їхньої конфесійної належності відновлюють діяльність конфесійні навчальні заклади.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено цілісний науковий аналіз процесу розвитку конфесійних навчальних закладів Криму в XIX – першій половині XX ст., обґрунтовано передумови розвитку та етапи, актуалізовано досвід діяльності конфесійних навчальних закладів.

1. Історико-педагогічний, історико-філософський, соціокультурний аналіз документів та архівних матеріалів, періодичної преси свідчить, що в Криму XIX – на початку XX століття в органічному взаємозв'язку з культурним розвитком, проходило становлення конфесійної освіти як окремого напрямку суспільного життя.

2. Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми засвідчує, що конфесійні навчальні заклади Криму XIX - першої половини XX ст. - це своєрідні народно-просвітницькі, національно-релігійні навчальні заклади, в яких здійснювалося навчання підростаючого покоління з метою поширення певного віровчення. Вони входили в єдину освітньо-культурну систему держави і виконували функції виховно-освітніх центрів багатонаціонального населення Криму та водночас становили окремий напрям суспільного життя. Під конфесійними навчальними закладами розуміємо навчальні заклади, що створювалися релігійними організаціями і ставили за мету поширення певного віросповідання.

3. Виявлено соціально-історичні, національно-релігійні та соціокультурні передумови, що детермінували розвиток конфесійних навчальних закладів Криму XIX - першої половини XX ст.: потреба у збереженні мови, культури, віри, традицій; підготовка до отримання освіти в навчальних закладах різного рівня представниками національних меншин та релігійних громад; збереження національно-релігійних традицій навчання та виховання підростаючого покоління до життя; навчання рідною мовою представників різних національностей; наявність духовної літератури рідною мовою.

4. На основі аналізу структури освітніх систем, які функціонували в Криму з середини XIX – на початку XX століття, визначено етапи розвитку конфесійних навчальних закладів (1-й етап – з 1802 р. до 1859 р.; 2-й етап – з 1859 р. до 1917 р.; 3-й етап – з 1917 р. по 1938 р.), типи конфесійних закладів, досліджено та схарактеризовано їх діяльність, зокрема: мектебе, медресе, церковно-приходські і недільні школи, епархіальні училища, хедери, талмуд-тори, які мали спільну мету - поширення певного віровчення. Означені навчальні заклади були основою виховання і освіти дітей різних національностей і різних віросповідань, що населяють півострів і тому користувалися великою популярністю серед віруючих.

Конфесійні навчальні заклади функціонували на основі принципів духовності, доступності, народності, зв'язку навчання та виховання з національно-релігійними особливостями населення, наочності, з урахуванням потреб регіону в поширенні певного віросповідання.

5. Виявлено та схарактеризовано особливості структури та змісту управління конфесійними навчальними закладами. Відіграючи особливу специфічну роль, духовенство Криму сприяло: відкриттю конфесійних навчальних закладів; функціонуванню етноконфесійних навчальних закладів, що позитивно впливало на розширення грамотності серед населення регіону; підготовці вчителів для роботи в конфесійних навчальних закладах; збереженню провідних позицій релігії в конфесійному навчанні; формуванню національної самосвідомості; збереженню національної мови, культури, релігії; підвищенню грамотності серед населення; відкривалися за рахунок фінансування конфесій, духовенства, а також місцевої інтелігенції.

6. Конфесійні навчальні заклади Криму XIX - першої половини XX ст. мали значну роль у національно-культурному розвитку регіону. Шляхом упровадження у навчально-виховний процес методів виховання і навчання на основі релігії, національних традицій малих етносів Криму, їх мови, культури об'єднання загальноосвітнього і національного компонентів змісту освіти, конфесійні навчальні заклади стали своєрідним науково-культурним центром. Отже, діяльність конфесійних навчальних закладів Криму XIX - першої половини XX ст. є закономірним об'єктивно зумовленим цілісним процесом, який значно вплинув на розвиток вітчизняної системи освіти. Досліджено, що учні конфесійних навчальних закладів (православних, мусульманських, єврейських), незалежно від їхньої конфесійної приналежності, здобували релігійну освіту та формували сакральний тип мислення в різних типах навчальних закладів за рахунок вивчення предметів релігійного змісту та загальноосвітніх дисциплін, які мали елементи релігійного спрямування.

Конфесійні навчальні заклади Криму в XIX – першій половині XX століття входили в єдину освітньо-культурну систему Російської імперії і виконували за рішенням царського уряду крім освітньої, виховної функції, особливу – русифікацію населення Криму.

7. Виявлено провідні ідеї та актуалізовано досвід діяльності конфесійних навчальних закладів у практиці роботи сучасних навчальних закладів Криму, а саме: запровадження інтегрованих навчальних дисциплін; акцентування на моральному вихованні у педагогічному процесі; урізноманітнення форм позакласної роботи з метою збереження рідної мови, релігії, культури й традицій народів Криму, а також підйому духовності підрастаючого покоління.

Проведене дослідження не претендує на остаточне вирішення проблеми розвитку конфесійних навчальних закладів Криму в XIX - першій половині XX ст. Перспективою дослідження є вивчення ролі персоналій духовенства у становленні та розвитку конфесійних навчальних закладів Криму.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДОБРАЖЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ АВТОРА:

1. Моцовкина Е. Особенности образования в конфессиональных учебных заведениях в Крыму в XIX-XX ст. // Научно-практический освітньо-популярний часопис «Імідж сучасного педагога». – 7 (66), 2006. - Полтава: АСМІ- С. 46-48.
2. Моцовкина Е.В. Особенности конфессионального образования национальных меньшинств Крыма в 19 – начале 20 века // Гуманізація навчально-виховного процесу: Зб. наук. пр. – Вип XLII / За заг. ред. проф. В.І. Сипченка. – Слов`янськ: СДПУ, 2008. – С. 122 – 127.
3. Моцовкина Е.В. Борьба против конфессиональных учебных заведений Крыма в 20-30 годах XX столетия // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – Зб. статей: – Ялта: РВВ КГУ, 2010. – Вип.26.- Ч.3. – С. 134 – 139.
4. Моцовкина Е.В. Использование опыта конфессионального образования Крыма XIX -начала XX века в современных условиях в Крыму как позитивных элементов прошлого на примере воскресной школы имени Великой Княжны Ольги Николаевны // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – Зб. статей: – Ялта: РВВ КГУ, 2010. – Вип.30.- Ч.1. - С. 264- 270.
5. Моцовкина Е.В. Предпосылки становления конфессионального образования в Крыму в XIX – начале XX века // Вища освіта України – Додаток 4, том III (15) – 2009 р. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – С. 295 – 300.
6. Моцовкина Е.В. Развитие начального образования малых этносов Крыма в XX – XXI веках: матеріали міжнар. науково-практ. конф. [«Розвиток освіти в поліетнічних регіонах»], (м.Ялта, 20-23 квітня 2005 р.) - Зб.статей. Ялта: РВВ КГУ. - С. 190-194.
7. Моцовкіна О.В. Проблематика розвитку конфесійних навчальних закладів Криму в XIX-першій половині XX століття: матеріали міжнар. науково-практ. конф. [«Розвиток освіти в поліетнічних регіонах»], (м.Ялта, 26-28 квітня 2006 р.). - Зб.статей. Вип.2. - Ялта: РВВ КГУ. – С. 164-168.
8. Моцовкина Е.В. Система конфессионального образования христиан Крыма: матеріали міжнар. науково-практ. конф. [«Розвиток освіти в поліетнічних регіонах»], (м.Ялта, 5-7 квітня 2007 р.). - Зб.статей. Вип.3. Ч.1. - Ялта: РВВ КГУ, 2007. - С. 229 – 234.
9. Моцовкина Е.В. Значение христианских конфессиональных учебных заведений для населения Крыма в 19-20 веке: матеріали міжнар. науково-практ. конф. [«Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України»], (м.Ялта, 20-22 вересня 2007 р.). – Зб. статей: Ч.3. – Ялта: РВВ КГУ, 2007. – С.50 – 51.

10. Моцовкина Е.В. Специфика обучения и воспитания младших школьников в этноконфессиональных учебных заведениях Крыма: матеріали міжнар. науково-практ. конф. [«Розвиток освіти в поліетнічних регіонах»], (Ялта, 9-11 квітня 2009 р.). - 3б. статей. Вип. 5. Ч. 2. – Ялта: РВВ КГУ, 2009. – С. 111- 114.
11. Моцовкина Е.В. Теоретико-исторические основы становления конфессиональных учебных заведений в Крыму в XIX – начале XX веке: Январские педагогические чтения: национальные общечеловеческие чтения образования в поликультурном обществе (история и современность). – Симферополь: Крымское уч.педагог. госуд. издательство, 2010.- 158-167.

АНОТАЦІЯ

Моцовкіна О.В. Розвиток конфесійних навчальних закладів Криму в XIX – першій половині XX століття. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук із спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». – Одеса, 2011.

У дисертації з позиції сучасної методології відносно повно відтворено цілісну картину розвитку конфесійних навчальних закладів Криму в XIX – першій половині XX століття. Розглянуто історичні, національно-релігійні та соціокультурні передумови виникнення конфесійних навчальних закладів Криму в XIX – першій половині XX століття, визначено етапи становлення та розвитку конфесійних навчальних закладів Криму в досліджуваній період. Здійснено науковий аналіз організації та діяльності конфесійних навчальних закладів Криму, таких як мектебе, медресе, церковнопарафіяльні школи, мідраши, галахи; визначено зміст їх науково-практичної та виховної діяльності, виявлено особливості діяльності різних типів вищих навчальних закладів, що дозволило обґрунтувати їх внесок у розвиток конфесійної освіти Криму в XIX – першій половині XX століття. З'ясовано роль конфесійних навчальних закладів Криму в розбудові національної системи освіти та підготовки кримської молоді до професійної діяльності.

Ключові слова: конфесійні навчальні заклади Криму, конфесійна освіта, вища конфесійна освіта, періоди, етапи.

АННОТАЦИЯ

Моцовкина Е.В. Развитие конфессиональных учебных заведений Крыма в XIX - первой половине XX века. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - общая педагогика, история педагогики. – Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского». – Одесса, 2011.

В диссертации исследована история развития конфессиональных учебных заведений Крыма в XIX – первой половине XX века. Раскрыто состояние изученности проблемы в педагогической теории. С позиции современной методологии воспроизведена целостная картина становления конфессиональных учебных заведений Крыма в XIX - первой половине XX века.

Рассмотрены исторические, национально-религиозные и социокультурные предпосылки возникновения конфессиональных учебных заведений Крыма в XIX - первой половине XX века, такие как: заселение полуострова представителями разных слоев населения; система социальной помощи незащищенных слоев населения; активное участие церкви в развитии учреждений поддержки жителей Крыма; потребность представителей разных конфессий Крыма в распространении вероучений; влияние церкви на процесс обучения; потребность конфессий в распространении вероучений; повышение грамотности среди населения; сохранение национально-религиозных традиций подготовки молодежи.

Определены этапы становления и развития конфессиональных учебных заведений Крыма в исследуемый период. Первый этап - с 1802 года до 1859 – образование Таврической губернии (1802), повлекший изменения в экономической, социально-культурной, образовательной жизни полуострова; ведущая роль всех конфессий Крыма в элементарном образовании крымского населения. Второй этап - с 1859 года - до 1917 год - создание Таврической епархии, Таврического Магометанского духовного правления, принятие Закона «Об образовании инородцев Крыма» (1870); распространение конфессиональных учебных заведений христиан, мусульман, иудеев, армян, болгар, греков и др. , активизация их просветительской деятельности; введение в учебный план конфессиональных учебных заведений определенного количества светских дисциплин, применение прогрессивных методов обучения и воспитания. Третий этап - с 1917 года по 1938 год - изменение власти и революционные события; проведение реформы в образовании, направленной на русификацию в обучении; борьба советской власти с руководством религиозных учреждений всех конфессий; отделение церкви от государства, постановление ЦК ВКПб о закрытии конфессиональных учебных заведений.

В диссертационном исследовании представлен системный анализ становления и развития конфессиональных учебных заведений Крыма в XIX – первой половине XX века в контексте общественно-политических, социокультурных и организационно-педагогических факторов. На основе анализа архивных материалов, периодических изданий и научной литературы

исследованы и охарактеризованы основные этапы становления и развития конфессиональных учебных заведений Крыма в XIX – первой половине XX века, систематизирована организация учебно-воспитательного процесса в начальных и средних религиозных учебных заведениях Крыма: раскрыто содержание, формы, методы, средства религиозного образования и воспитательная деятельность учителя. Определены особенности организации учебно-воспитательного процесса становления и развития православного, мусульманского, еврейского религиозного образования на каждом этапе.

Выявлено, что ученики разных типов учебных заведений получали религиозное образование и развивали сакральный тип мышления на уроках религиозного содержания, основными учебниками были Библия, Коран и Тора.

Осуществлен научный анализ организации и деятельности конфессиональных учебных заведений Крыма, таких как мектебе, медресе, церковно-приходские школы, мидраш, галахи; определено содержание их научно-практических и воспитательной деятельности, выявлены особенности деятельности различных типов высших учебных заведений, что позволило обосновать их вклад в развитие конфессионального образования Крыма в XIX - первой половине XX века.

Произведен сравнительный анализ грамотности населения Крыма, а также сравнительно-сопоставительный анализ грамотного населения среди мужчин и женщин, показано соотношение числа женщин и мужчин, обучающихся в конфессиональных учебных заведениях Крыма в XIX – первой половине XX века.

Актуализирован опыт деятельности конфессиональных учебных заведений Крыма исследуемого периода в современных условиях модернизации системы образования в Украине. Так, в 1998 году были открыты в Ялте две начальные церковно-приходские школы (им. Княгини Ольги при храме Иоанна Златоуста и при соборе Александра Невского, в Евпатории – частная начальная школа при центральном храме, детская воскресная школа в посёлке Олива (Мухалатка); функционируют конфессиональные учебные заведения мусульман Крыма медресе «Хафизов», медресе «Сейт-Сеттар», Азовское медресе и др. Таким образом, в настоящий момент в условиях реформирования системы образования конфессиональные учебные заведения Крыма возобновляют свою деятельность, успешно функционируют на основе опыта предыдущих столетий с целью распространения определенного вероучения, сохранения языка, культуры и традиций народов Крыма.

Ключевые слова: конфессиональные учебные заведения Крыма, конфессиональное образование, высшее конфессиональное образование, периоды, этапы.

ANNOTATION

Motsovkina O.V. The development of denominational educational institutions in Crimea in the nineteenth - early twentieth century. - Manuscript.

Thesis for degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.01 - General pedagogics and history of pedagogy. - State Establishment «Southern National Pedagogical University named after KD Ushinskogo.» - Odessa, 2011.

The thesis from the perspective of modern methods, fully restored relatively complete picture of denominational schools in Crimea XIX - first half of XX century. Consider the historical, social and educational background of denominational schools in Crimea XIX - first half of XX century, organizational and pedagogical problems, defined stages of development and religious education in Crimea study period. Done scientific analysis of religious organizations and educational institutions in Crimea, like mektebe, madrassas, tserkovnoparafiyalni school midrashy, halahy; defined content of their scientific and educational activities, revealed features of different types of higher education, which allowed to justify their contribution to development religious education in Crimea XIX - first half of XX century. The role of religious institutions in Crimea in the development of national education and training of the Crimean youth to professional.

Key words: denominational schools in Crimea, denominational education, higher education denominational, period, stages.